

Духовний світ ранньої лірики Павла Тичини

Тетяна Чумак,

кандидат педагогічних наук,

учитель-методист

Чернігівська обл.

Мета: ввести учнів у чарівний світ ранньої лірики Павла Тичини; ознайомити з маловідомими фактами життя і творчості поета; розвивати пізнавальний інтерес, логічне мислення, розуміння поетичних текстів; удосконалювати навички виразного читання та аналізу ліричних творів; виховувати шляхетність почуттів, здатність співпереживати, відчувати чужий біль та любов до поетичного слова.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Вид уроку: захист проєктів.

Обладнання: портрет письменника, збірки його поезій, ілюстрації, аудіозаписи творів Ф. Шопена, Л.-В. Бетховена, Е. Гріга, репродукції картин М. Чюрльоніса, картини М. Жука «Біле та чорне», вислови: Яка на світі тиша без Тичини!... (Іван Драч).

Це – справжній гімн життю, пісня радості й суму. Вишукані й філігранні, ніжні й тонкі, барвисті й мелодійні її поезії зачарували весь світ (*Анатолій Погрібний про збірку «Сонячні кларнети»*).

...Незавершеність будови свого власного духовного храму... зробила його таким незахищеним перед безжальним тоталітарним ладом (*Павлина Дунай*).

План та хід уроку

Вступне слово вчителя. Поети мають дивовижну здатність підкорювати час. Але він утримував цілий Всесвіт у своїх руках. Деформував узвичаєне сприйняття світу, шокував своєю силою звучання. Найпершим, хто розгледів його талант, був Михайло Коцюбинський, який на одному з літературних вечорів у Чернігові мовив: «Серед нас справжній поет!»

Таких людей в історії нашої цивілізації одиниці. Та він і не був людиною в звичайному розумінні цього слова. Але ні, навіть і Надлюдиною його назвати важко. Він наблизився до найвищого злету духовного начала, став там, де, за словами дослідника його творчості Д. Дроздовського, заборонено ставати живим. Він – Одисей ХХ століття, який наважився спуститися в пекло. Він Орфей... Його поезію можна порівняти з поетичними обертонами Рільке, Малларме, Гельдерліна... Але ніхто не дорівнюватиме його голосу. Всі різні, але він – ніжний титан, який не ви-ступив проти світу, але збунтував проти себе.

Отже, темою нашого уроку є духовний світ ранньої лірики Павла Тичини.

Урок ми побудуємо у формі захисту проєктів.

Свої проєкти захищатимуть групи біографів, читців, критиків та мистецтвознавців.

Групи у нас не постійні, вони змінюватимуться (метод "Мозаїка"): читцям допомагатимуть представники інших груп, тому що поезій для розгляду ми дібрали багато; на питання однієї з груп мають право відповідати представники інших за бажанням.

У кінці уроку спробуйте відповісти на головне питання:

– **Що вам дав цей урок для розуміння головного проєкту – власного життя?**

Отже, слово мають біографи.

Звучить фрагмент композиції Д. Шостаковича.

1. Проєкт біографів:

Джерела таланту. Роль епохи та оточення в формуванні світоглядних засад митця.

«Батьківщина моя, – згадував пізніше П. Тичина, – село Піски Новобасанського району (тепер Бобровицького) Чернігівської області. Батько мій з духовних. Він до 1906 року (рік смерті його) був сільським дяком та одночасно вчителем школи Грамоти. Родина наша була велика (одних лише дітей 9 душ), і батько не міг нас усіх прогодувати, а тим паче дати нам освіту. І через те кожен з нас, ще в пору зеленого-зеленого дитинства, йшов «на свій хліб». Я вступив до Троїцького хору м. Чернігова, співав у хорі, мешкав у гуртожитку, а навчатися ходив за 4 кілометри...» (вперше опубліковано ці записи лише 1974 р., по смерті поета). Також після смерті було надруковано генеалогічне древо П. Тичини, яке свідчило, що він належав до козацького роду, витоки якого сягали полковника Тичини – соратника Богдана Хмельницького.

Григорій Тичина, батько поета, був наділений абсолютним музичним слухом. Залишилися легендарні перекази, що він на відстані п'яти кілометрів від залізниці вловлював звуки поїзда. Маленький Павлик почав розвивати свій винятково тонкий слух із раннього дитинства. Батько був регентом церковного хору, навчав хорошему співу дітей у дяківській школі, та й уся його сім'я була хором, яким заслуговувалося все село. Виняткова музична обдарованість Павла Тичини обумовлювала його тонке відчуття слова. Також він володів тонким відчуттям кольору. Саме тому в його поезіях дивовижно поєдналися звук і колір, музика й живопис.

Духовна чутливість Тичини визначила і його душевну м'якість, співчутливість і делікатність у поведженні з людьми. Окрім того, був він наділений дивовижною пам'яттю та прагненням до знань. Усі, хто спілкувався з Тичиною, відзначали: його ерудиція була вражаючою.

Своїм безпосереднім духовним учителем поет вважав М. Коцюбинського і відвідував його «суботи» в Чернігові, які збирали чимало яскравих постатей української культури. Серед них поет-сатирик Володимир Самійленко, поет Микола Вороний, видатний письменник, педагог та громадський діяч Борис Грінченко, його дружина письменниця Марія Загірна, художник і поет Михайло Жук.

Відвідання таких зібрань були для юного Тичини справжнім університетом, де він знайомився з найновішими поглядами на мистецтво слова. Саме тоді відбувалося активне оновлення зображувально-виражальних засобів, бо європейське мистецтво ще в кінці ХІХ ст. ввійшло в епоху **модернізму**. З'явилося багато літературно-мистецьких напрямів (символізм, імпресіонізм, експресіонізм...), які прагнули по-новому відобразити життя. Зрозуміло, що спілкування з такими творчими особистостями допомагало молодому Тичині у власних пошуках. Але цим вплив знаменитих «субот» на формування поета не обмежувався. М. Коцюбинський, В. Винниченко, М. Жук, М. Вороний та інші митці вводили П. Тичину у світ найсучаснішої високої літератури. І водночас із цим він відкривав для себе український світ. Адже відомо, що художньо обдарована людина може реалізувати себе лише за умови закоріненості у власну національну культуру.

Словникова робота. Модернізм (від франц. новітній, сучасний) – філософсько-естетична й художня система, що склалася на межі XIX–XX ст. і об'єднала новітні напрями й течії, яким притаманна більша увага до внутрішнього світу людини і більша творча свобода у його розкритті. Модерністи проголошували переважну увагу до індивідуальних, а не суспільних цінностей, зосередження на складності й неоднозначності сучасної дійсності.

2. Проект читців:

Чим зумовлений образний світ лірики Павла Тичини? Як донести до слухачів сонячно-музичний характер його поезій?

Звучить уривок з «Місячної сонати» Бетховена.

Читці виразно декламують напам'ять поезії «Я сказав тобі лиш слово», «Арфами, арфами...», «Світає», «Ой, не крийся, природо...», «Подивилась ясно...», «Десь надходила весна...», «Гаптує дівчина...», «О панно Інно...».

Мозковий штурм:

– Які звукові й живописні образи постають із прочитаних поезій?

– Яка музика вчувається вам? Які кольори бачаться?

– Який образний вислів ви вважаєте найяскравішим?

– Яке порівняння вразило вас своєю несподіваністю?

– Передайте настрої, створений найцікавішим (на вашу думку) поетичним образом.

– У якій поетичній ситуації вам би хотілося бути співавтором поета: домалювати поетичну картину, продовжити рядок, фразу? Що для цього потрібно?

Найголовнішою ознакою світлої поезії «Сонячних кларнетів» є тонке спостереження навколишнього світу, замилювання його гармонією. А ще – несподіваність першовідкриття. Побачити все довкола ніби вперше – на це здатний не кожен. Так дитина відкриває світ. Душа поета – теж дитинна, сповнена любов'ю й захопленням.

«Сонячні кларнети» засвідчили психологічний стан людини, повної сподіваної радості, більше чуті, аніж осмисленої, радості перед звершенням. Це стан розкошування людської особистості... в час... перетворення», – писав згодом про цю прекрасну збірку Василь Стус. Коли навкруги – чудесний світ, а ти щасливий, то хіба замислюєшся над тим, чому тобі радісно? Отак і поет – не прагне логічно пояснити, розкрити таємницю щастя своїм читачам. Він сам творить гармонію і кличе у свій світ: радійте, будьте молоді й щасливі!

Ось що про «Сонячні кларнети» пише дослідник Сергій Єфремов: «Закучерявилися хмари. Лягла в глибіню блакить...», «Примружались гаї, замислились оселі...», «День біжить, дзвенить, сміється, перегукується...», «Тінь там тоне, тінь там десь...», «Акордяться планети...». А серед усього того стоїть цей дивний мрійник з очима дитини і розумом філософа, з вразливою, спраглою краси душею художника й потужною мовою справжнього майстра слова, – стоїть і молиться, творить службу своєму Богові світової ритміки. І тому така жива, правдива і разом такою побожною овіяна виступає природа в Тичининих творах.

Музика космосу, музика зірок, музика небесних сфер – ці поняття тепер назавжди пов'язуються із «Сонячними кларнетами» Павла Тичини. Такі життє-ствердні, оптимістичні настрої панували серед багатьох тодішніх молодих письменників. Для найменування такої «сонячнокларнетної» літератури Микола Хвильовий винайшов термін **вітаїзм** (від лат. *життя*).

3. Проект критиків:

Які настрої переважають у збірці «Сонячні кларнети» – сонячні й радісні чи тривожні й криваві? Що зумовило поєднання таких контрастних світів?

Не лише космос, природа, а й суспільні процеси гармонійно відлунюють у «Сонячних кларнетах», про що передусім свідчить поема «Золотий гомін», перейнята пафосом звеличення українських визвольних змагань початку XX ст., але вже в цій поемі з'являється прикметний образ лиховісного крука, з'являється тема дисгармонії. Ця тема виразно звучить у поемі «Скорбна мати», у ряді віршів, зокрема в такій вражаючій мініатюрі, як «Одчиняйте двері...».

Читець.

Одчиняйте двері –

Наречена йде!

Одчиняйте двері –

Голуба блакить!

Очі, серце і хорали

Стали,

Ждуть...

Одчинились двері –

Горобина ніч!

Одчинились двері –

Всі шляхи в крові!

Незриданими сльозами

ТЬМАМИ

Дош...

Мозковий штурм:

Про що цей вірш?

Чому він без заголовка?

Що означає словосполучення «голуба блакить»?

Яким настроєм сповнена перша строфа?

Кому належать слова *Наречена йде!*? Чому вони не взяті в лапки?

Що означає образ горобиної ночі?

Як змінюється символічне значення образу нареченої? (його диявольська суть).

Чому із семи рядків у кожній строфі римуються тільки два?

У яких рядках вірша йдеться про хаос?

Які значення реалізуються у слововживанні *ТЬМАМИ*?

Як друга строфа співвідноситься з першою?

Критик.

Омріяна у віках вища справедливість виявилася ілюзією: зло перемогло, і людство спіткала трагедія. Автор підносить гнівний голос проти кровопролиття: йому немає й не може бути виправдання. У вірші звучить пересторога – не треба тішитися марними надіями, піддаватися спокусам: ейфорія поступиться місцем скорботі, і немає нічого жакливішого за таку катастрофу.

І читач, приголомшений суворою дійсністю, у відчаї, у розпачі, спливаючи незриданими сльозами, шукає й не знаходить відповіді на питання: невже впродовж віків помилялися світочі людства, плеакуючи надію на торжество справедливості й добра?

Так народилася скорботна нота «Сонячних кларнетів». Поет приймав революцію, що несла надії Україні, але його вразлива душа не витримувала її жаків. Біль, відчай звучать у інших віршах збірки.

Читці декламують поезії «*По хліб ішла дитина*», «*Кукіль*», «*Чистила мати картоплю*», «*Скорбна мати*».

Запитання вчителя.

«Скорбна мати» – чия це мати? Чому скорбота в її очах?

Чому поет стверджує: «людське серце до краю обідніло»?

Як ви розумієте вислів про те, що в Україні в кожній хаті можна побачити розіп'яту тінь Христа?

Що означає для України звістка «Христос воскрес!»?

Що спричинило чорний песимізм рядків «Не будь ніколи раю у цім кривавім краю»?

Які думки й почуття вкладено в риторичне запитання:
І цій країні вмерти? –
Де Він родився вдруге, –
Яку любив до смерті?

Василь Стус писав: «Тичина вже спустився на землю, або знаходиться над самою землею. Майже в кожному образі він бачить щось драматичне». Мабуть, поет таким уявляє земне буття. Здається, нічого не залишилося від повітряних радостей, мрій, сон скінчився, перед очима реальність. Тичина переживає за те, що історія повернула життя так, що не співають, а в тузі «мовчать далекі села», що не видно «раю в цім кривавім краю».

У циклі «Скорбна мати» йдеться про Україну 1918 року, що нагадає поету скорботний і останній шлях Ісуса Христа на Голгофу.

Учитель. Слово мають мистецтвознавці.

– **Людина духовна – яка вона?**

– **Що входить до духовного світу людини?**

– **Як живопис і музика допомагали П.Тичині в творчості, яку роль мистецтво відіграло в його духовному становленні?**

(Звучить «Вальс № 7» Ф. Шопена.)

Читець (на фоні музики).

Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух, –
Лиш Сонячні кларнети.

У танці я, ритмічний рух,
В безсмертнім – всі планети.

Я був – не Я. Лиш мрія, сон.
Навколо – дзвонкі згуки,
І пітьми творчої хітон,
І благовісні руки.

Прокинувся я – і я вже Ти:
Над мною, підо мною
Горять світи, біжать світи
Музичною рікою.

І стежив я, і я веснів:
Акордились планети.
Навік я взнав, що Ти не гнів –
Лиш Сонячні Кларнети.

Мистецтвознавець. Павло Тичина витворив власну філософсько-поетичну систему з оригінальним світоглядом. Вона є своєрідним синтезом європейської філософії, східних традицій та глибоко національного колориту, виплеканого віковою думкою. У віршах Тичини поєдналися язичницький та християнський світи, що особливо яскраво представлено в перших його збірках.

Зверніть увагу на картину М. Жука. На ній П. Тичина – чорний янгол, що грає на музичному інструменті. Чи не помилився художник, запросивши такого ніжно-білого поета позувати для цього образу? Чи мав Тичина в своєму світогляді щось демонічне? Ми про це ніколи не думаємо, адже для нас це людина чиста й світла, людина музики й барв. Але ходіння над прірвою й репродукція космічних вібрацій – справа занадто небезпечна для людини, яка не має «договору» з Мефістофелем...

Ось що писав про нього Василь Барка: «Тичина – останній із поетів, який беріг образ неба, давньої пісні та землі... Вселенськість лірики Тичини символізує космічність думання. Це містерія спорідненості душі з праосновою природою... – серед апокаліптичних обставин святого замилування».

Твори митця – це джерела, в яких коріниться світогляд неподільного сприйняття світу. Синестезія світовідчуття.

Словникова робота. Синестезія (гр. – одночасне відчуття) – це виникнення у людини відчуттів у кількох органах чуття (наприклад, кольоровий слух). Синестетичне сприйняття світу – це не тільки бачення звуку в кольорі чи виникнення під його впливом образних уявлень. Це і здатність помічати подібність окремих явищ, предметів, взаємозв'язків між ними.

Ранній Тичина – людина-оркестр, який вибухнув першою збіркою. Сергій Єфремов писав ще на початку 1919 р.: «Цей молодий мрійник з оберненим доглиб поглядом у першій своїй книзі виступає таким дозрілим, таким глибоко оригінальним, що не могло бути й сумніву, що ось перед нами нова в його історії сторінка записується, свіжа, захоплива й глибока... Поет, мабуть, світового масштабу, Тичина формою глибоко національний, бо зумів у своїй творчості використати все багате попередніх поколінь надбання».

П. Тичина вів внутрішній діалог з філософом Г. Сковородою. Триєдність Сковороди, його вчення про мікро-, макросвіт та Біблію в поета перетворилося на вчення про універсальність кожного звука, про здатність почути Всесвіт через одну ноту.

Нещодавно в Одесі в особистому архіві художника М. Жука – вчителя Тичини в Чернігівській семінарії – виявлено та здійснено першу публікацію невідомого досі циклу поезій Павла Тичини «Панахидні співи», 1915–1916 рр. Яке це невичерпне джерело юнацької щирості і справжньої духовності з її загальнолюдською основою. «Панахидні співи» – шедевр ранньої творчості поета.

Павло Григорович у своїй творчості неодноразово звертався до міфологічних, біблійних, історичних тем, що містять невичерпні пласти духовності, як-от у «Фузі», «Клеоні й Діодоті», «Прометей». Живу сучасність П.Тичина нерідко зв'язав з образами національного минулого і світової культури – Кожум'якою і Ярославною, Рафаелем і Фаустом, Шевченком і Пушкіним. Усе життя працював над великим епіко-драматичним полотном про Григорія Сковороду, яке так і залишилось незавершеним. Дуже прихильно ставився до молодих українських талантів, що згодом стали духовними виразниками епохи шістдесятництва, – В. Симоненка, М. Вінграновського, Л. Костенко, Б. Олійника.

Це він писав пронизливо-лаконічні рядки про майже повсюдні селянські трагедії в роки розбрату і розгулу насильства («Що тепер всім воля, врізали вам поля, в головах тополя, а голів – нема»); вибухав прокляттям усім, «хто звіром став», загірбиши гроші й владу над людьми, сповідався у посвяті Максиму Рильському:

...Тепер вже не знаю ні націй, ні рас,
Свободу людей своїм Богом зову...

І буду боротись, і буду іти
В новії нерабські незнані світи.
Які ще раби ми, які ще раби!

Разом з тим він застерігав, що в майбутньому «ультрараціональні» нащадки можуть і не зрозуміти Прометея, який постраждав колись за народ, і цинічно насміятися з нього (неопублікована за життя Тичини поема «Прометей»). Як і його міфологічний герой, він свідомо віддав на розтерзання існуючій системі своє серце і залишився незрозумілим і осміяним не лише сучасниками, але й нащадками.

Підсумок захисту проєктів.

Метод «Мікрофон». Кожен учень відповідає на головне питання:

– **Що вам дав цей урок для розуміння головного проєкту – власного життя?**

Завдання додому: вивчити напам'ять два вірші (на вибір), уміти їх аналізувати. Прочитати поему «Золотий гомін». Записати свої враження від твору або написати твір-роздум «Духовність «Сонячних кларнетів» (на вибір).